

DR. TÖRŐ LAJOS

A délszláv háború történelmi okai, eseményei és következményei**The Yugoslav war historical causes, events and consequences****Absztrakt**

A tanulmány a délszláv háború történelmi előzményeivel foglalkozik. A háború okainak ismerete rávilágít a konfliktus lényegére és fontosabb tanulságaira.

Abstract

The study of the Yugoslav wars sparked historical antecedents deals. Knowledge of the causes of war, conflict highlights the essence and important lessons learned.

Démokritosz maga mondá, hogy inkább akar egy oksági magyarázatot találni, mint a perzsa királyság birtokába jutni.¹

BEVEZETÉS

A posztmodern korban a tudományos technikai fejlődés eredményeként a haditechnika képességei minden eddiginél nagyobb pusztítást és rombolást tesznek lehetővé az emberi-társadalmi és természeti létszférában egyaránt. Mindezzel párhuzamosan együtt jár, a háborúk diszfunkcionális jellegének felerősödése. A világcivilizáció jelenlegi fejlettségi fázisában a háború fő tendenciája szerint abszolút jellegűvé válik, egyre elavultabb eszköz a konfliktusok megoldására, a háború a nemzetközi rendszer növekvő instabilitását eredményezi, végső fokon megsemmisítheti az egész emberi civilizációt vagy annak jelentős részét. Éppen ezért, minden háború tanulmányozásra érdemes, alaposan kiismerve a kiváltó és fenntartó okokat és tényezőket. Különösen igaz ez akkor, ha – ahogyan ez a délszláv háború esetében – országunk földrajzi közelségében robbant ki a polgárháború, amely fegyveres konfliktus formájában közel háromszázezer emberi áldozattal járt és milliós nagyságrendű menekült áradatot eredményezett. A háború egy konkrét időben befejeződött, de annak nemzetközi és hazai, szociális, történelmi hatása hosszú évtizedeken át

¹ Filozófiatörténeti szöveggyűjtemény 1. kötet. Tankönyvkiadó. 1962, Budapest 38. oldal 10. fragmentum.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2015. VIII. évfolyam 1. szám

érezhető minden társadalmi szerveződésben, a népek, népcsoportok, etnikumok világától a családokig, mélyen érintve az egyéneket is. A Balkánon az ötödik-hetedik században letelepedő népcsoportok (a mai szerb, a horvát, a szlovén, a bosnyák, a macedón népek elődei) másfél évezredes történetét tekintve, a huszadik században – ahogyan a világtörténetben is – különösen felgyorsulnak az események. Ez az időszak – egyben a posztmodern világrend kezdete – jelenti ebben a térségben nemcsak egyszerűen az ellentétek, hanem az ellenségeskedések felerősödését és polgárháborúvá fajulását is.

A megelőző hosszú századokban az itt élő népek etnikai különbségeit eredményező hatások lassan, fokozatosan jelentek meg, amely eltérések nemcsak az együvé tartozás érzetében, de különösen a gyakorlati lehetőség fázisában ellentmondásokkal terheltté változtak.

A délszláv háború történelmi gyökereinek elemzésekor igazolást nyer egy általános gondolati felismerés „...a világtörténelemben az emberek cselekedetei még valami mást eredményeznek általában, mint amit céloznak és elérnek, mint amit közvetlenül tudnak és akarnak. Megvalósítják érdeküket, de ezzel még valami továbbit hoznak létre, ami belsőleg szintén benne rejlik, de nem volt tudatukban és szándékukban.”²

A délszláv háborút minden más fegyveres konfliktustól megkülönbözteti az események *katonai etikai*³ megítélése is, amennyiben a haderő felkészítésének és alkalmazásának morális értékelését tekintjük. A szerb fegyveres erők az egykor vele azonos állam területén élő népek ellen genocídiumot hajtanak végre, amely az emberi történelemben példátlanak tekinthető. A kérdések hosszú sorából egyet mindenképpen ki kell emelni. Milyen előfeltételek teszik lehetővé egy állami-politikai vezetés részére, hogy a fegyveres erőit a hatalmi dominanciája és a hatalmi ambíciói érdekében használja fel, az útjában álló népcsoportoknak saját hazájukból való elűzésével, de nem riadva vissza azok elpusztításától sem. De ez már az események végkifejletéhez tartozik.

A délszláv háború okai kutatása feladatának kiinduló pontjában legalább három – egymást kölcsönösen feltételező és kiegészítő – belátás tudatosulása rejlik. Az egyik, a háborút kiváltó okok sokoldalú ismerete jelentőségének szempontja, amely rávilágít a fegyveres konfliktus lényegére, a másik felismerés alapja az, hogy az itt élő népek között történelmileg keletkező, mindjobban felerősödő, ellenségeskedésig fajuló ellentéteket a népek közötti – eltérő okokból eredő – különbségekben kell keresni és megtalálni. Azokról az eltérésekről, mai gyakori szóhasználatban *másságokról* van szó, amelyek akarva-akaratlan, immanensen magukba hordják a konfliktus és végső fokon a háború veszélyes lehetőségét. Harmadik elemként kell tételezni a térség történelmi folyamataira, kisebb vagy jelentősebb hatást gyakorló, a külső, az idegen, a nemzetközi hatásokat jelentő tényezőket.

² G.W.F.Hegel: Előadások a világtörténet filozófiájáról. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1979. 63. oldal.

³ A *katonai etika*, egy viszonylag önálló területet képvisel a szaktetikák között, amely legszélesebb értelemben foglalkozik a fegyveres erők tevékenységének (a felkészítés és alkalmazás) erkölcsi megítélésével, a katonai hivatás társadalmi beágyazottságával, szűkebb értelemben a hivatásos katona morális magatartásának elvi és gyakorlati kérdéseivel.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2015. VIII. évfolyam 1. szám

A TÖRTÉNETI ELŐZMÉNYEK ÉS A FONTOSABB ESEMÉNYEK

A délszláv népek sorsában az alábbi jelentősebb időszakokat és eseményeket kell kiemelni:

- a középkori korabeli események;
- a jugoszlávizmus kérdése;
- az első Jugoszlávia létrejötte;
- a titoi korszak és jellemzői;
- a Tito utáni időszak eseményei a délszláv háborúig;
- a délszláv háború. A tíznapos háborútól a daytoni szerződésig;
- a koszovói háború.

A KÖZÉPKORI KORABELI ESEMÉNYEK

A délszláv népek történetét hosszú évszázadokon át – egészen napjainkig átívelve – meghatározták a középkor korabeli események. Legalább két fontos tényezőt kell szem előtt tartani, az egyik az új *vallási hitre térés*, a másik a térség *meghódításának* következményei.

A délszláv törzsek (a mai szlovén, horvát, szerb, macedón népek elődei) életében a hatodik-hetedik században történő honfoglalásuk idején közvetlenül nem érvényesült nagyhatalmi befolyás. Az első jelentősebb hatást a vallási tényező jelentette, amelynek eredményeként a nyolcadik század végétől a frankok hatására az észak-nyugaton élő szlovén, valamint horvát törzsek a nyugati kereszténységet vették fel, ezzel együtt itt a latin ábécé terjedt el. A szerb, illetve a délebbre élő törzsek a bizánci térítő hatásra, a keleti ortodox hitre tértek és az írás kultúráját a cirill betűs forma határozta meg. Az emberi közösségek életében a vallási hit az egyik legspecifikusabb érték. Különlegességét az a maradandó hatás jelenti, amely megnyilvánul az istenhitben, a szentnek tartott könyv írásai elfogadásában, az erkölcsi és hitéletben egyaránt. Mindezek a hívők önértékelését és szabadság tudatát is meghatározza, kölcsönözve egy sajátos identitás tudatot.

A nyugati kereszténység vallása a hívőnek nagyobb individualitást enged, míg a keleti ortodox keresztény vallás a hitnek való teljes és feltétel nélküli alárendelődést várja el.

A balkáni népek sorsában a változást eredményező hatások között kell említeni a birodalmi hódításokat, jelesül az oszmán-török hódítást, illetve a török ellenes hadjáratokat, amelyek nagyfokú és sokszoros népesség mozgást idéztek elő annak közvetlen, de különösképpen távolabbi következményeivel. Ez legérzékenyebben a térségek etnikai összetételeinek jelentős megváltozását eredményezték. A legfigyelemreméltóbb a szerb népesség vándorlása, menekülve az oszmán hódítók elől a középkori etnikai területük déli részét elhagyva északon és nyugaton telepedtek meg. Mindennek következtében a horvátországi, a boszniai és a dél-magyarországi területek vegyes etnikumúvá vagy szerb többségűvé váltak. Különösen említésre méltó, a koszovói régiót elhagyó szerbek helyébe telepedő albánok népességmozgása, amelynek következtében az itt élő lakosság többségét ezt követően, az albán nemzetiségű jelentette. A boszniai térségben pedig a török hódítást

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2015. VIII. évfolyam 1. szám

követő évtizedekben az iszlám hitre való áttérés az iszlamizálódást jelentette, egy újabb mélyreható változást hozott a vallási sokszínűségben. Az iszlám vallás követője a muszlim, akinek értékrendjét az Allahban vetett feltétlen hit és döntően a Korán előírásai határozzák meg, az életet totalitásszerűen szabályozva a születéstől a hívő haláláig. Így már az iszlám normarendszere egy új, a közvetlen környezetétől jelentősen eltérő identitású hívőközösség megjelenését eredményezi.

A JUGOSZLÁVIZMUS KÉRDÉSÉRŐL

A közös eredetű, de nem egy entitásban élő népek összetartozás tudata és együvé tartozás törekvése egyidős a történelemmel és a tények alapján – különösen a modern kor világában – a politikai mozgalmak a hatalom birtoklásához vezető úton tökélet kovácsolnak belőle.

A jugoszlávizmus a délszláv népek együvé tartozásának történelmileg keletkező és változó eszméje.

Szemleli előzményei a délszlávok rokonságának felismerésére vezethető vissza, amely megjelent irodalmi, költészeti munkákban és vallási tevékenységben.

Történelmi alakzataiból konkrét politikai programként, a XIX. század harmincas-negyvenes éveiben az *illirizmus*⁴ formájában jelenik meg, amelynek eszméi a horvát-illír közös eredetre építenek. Az illiristák mozgalma célul tűzte ki a horvát nyelv hivatalossá tételét, a horvátok lakta területek egyesítését, de távlati célként végső soron a délszláv egység horvát vezetéssel történő megteremtését.

A jugoszlávizmus eszméje konkrét és legfőképpen politikai akarnoksággal a második világháború eseménysorában tűnik fel. A háború a társadalomban rendkívüli állapotokat eredményez, a fegyveres küzdelem mellett aktivizálódnak régi politikai ideológiák és új eszmékkel új mozgalmak szerveződnek. A délszláv egység szorgalmazásával kapcsolatban a II. világháború időszakában két különböző hangsúllyal fellépő irányzatot kell megemlíteni.

Az egyik, a szélsőséges szerb nacionalistákat tömörítő *csetnik* mozgalma, amely egy minden más etnikumtól megtisztított Nagy-Szerbia megteremtését tűzte ki célul. Híven tükrözi ezt a programot ideológusuk Stevan Moljevic mondanivalója, e szerint: „...A szerbeknek kell birtokolniuk a balkáni hegemoniát, s hogy azt birtokolhassák, előzőleg biztosítaniuk kell hegemoniájukat Jugoszlávián belül.”⁵

A csetnik szemlélet egyenes következménye, hogy nem képes az antifasiszta összefogás erejévé válni. Ellenkezőleg, rémtetteik (a horvátok és muzulmánok legyilkolásával Dalmáciában, Boszniában és Hercegovinában) elítélésre és ellenszenvre találnak.

A másik felfogást a *titoista* szemlélet testesíti meg. A jugoszláv kommunista mozgalom történetében a II. világháború egy új korszak eljövételét jelentette. A német-olasz megszáll-

⁴ Illiria, ókori tartomány neve. Magába foglalta a mai Szlovénia, Horvátország, Bosznia, Koszovó és Észak-Albánia térségét.

⁵ Idézi: Juhász J. Volt egyszer egy Jugoszlávia. (86. oldal)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2015. VIII. évfolyam 1. szám

lókkal szemben meghirdetett program az eredményesebb szembesegülés lehetőségét kínálta, egy új perspektívát mutatott fel a délszláv egység és összefogás megteremtésére. A jugoszláv kommunista párt korábbi két évtizedes történetében nincs határozott törekvés a délszláv népek összefogására. A karakterisztikus helyzetértékelést és a célokat a Jugoszlávia Népfelzabadító Antifasiszta Tanácsa 1943. november 29-30-i ülésén fogalmazzák meg. Az elfogadott határozat alapján, a nemzeteknek önrendelkezésük alapján lehetőségük van mind az egyesülésre, mind az elszakadásra. Nem ismerik el Jugoszlávia szétदारabolását a fasiszta imperialisták részéről. Hirdetik Jugoszlávia nemzeteinek szuverenitását, a föderatív jelleget, amely elv biztosítja minden itt élő nép teljes egyenjogúságát és a nemzeti kisebbségek jogainak érvényesítését.

AZ ELSŐ JUGOSZLÁVIA TÖRTÉNETÉHEZ

A első világháború jelentős változásokat eredményezett – a háborút követő békeszerződések átrajzolták a kontinens politikai határait, vagy éppen a történelmi fordulat a cári Oroszországban – de külön kiemelésre méltó az Osztrák-Magyar Monarchia széthullása. Az új történelmi környezet a délszláv térségben – a győztes antanthatalmakkal a háttérben – a szlovének, a horvátok, a szerbek számára egy egységes állam létrehozása lehetőségét kínálja. Előzményként kell említeni az 1915 májusában a Párizsban megalakult Jugoszláv Bizottságot, amely a Monarchiából származó horvát, szlovén, szerb emigránsokból szerveződött. A szerb kormány már az 1914-es év végén háborús programjába fölvette valamennyi a térségben élő szlovén, horvát és szerb egyesítését.

A Jugoszláv Bizottság többsége az egyesítés sikere esetén, a *föderatív* jellegben, a szlovének, a horvátok, a szerbek egyenjogúságában gondolkodott. A szerb vezetők, élükön Nicola Pasic miniszterelnökkel, egy olyan új államot képzeltek el, amelyben a szerb dominancia meghatározó jellege érvényesül, ezzel a szerb *centralizmus* álláspontját képviselve.

A Jugoszláv Bizottság 1917 júliusában elfogadja és aláírja a korfui nyilatkozatot. A deklaráció állást foglal a szerb-horvát-szlovén nemzeti azonosság mellett és kötelezettsége vállal egy új Jugoszláv nemzet létrehozására, amely „hátszélként” támogatásra talált az antant hatalmak részéről is. Az új államot 1918. december 1-én kiáltották ki és megnevezése: Szerb-Horvát-Szlovén Királyság lett. Az első Jugoszlávia születése pillanatától, a történelmi örökségből eredő ellentéteket hordott magába, tekintve, hogy társadalmi, gazdasági, kulturális fejlettségi színvonalában jelentősen eltérő többnemzetiségű területeket kapcsolt össze. Az Osztrák-Magyar-Monarchiához tartozó területek 3-4-szer fejlettebbek voltak, mint a Szerbia és a Montenegró térségek. Ezen eredendő eltérő történelmi fejlettségből következő feszültség helyes, türelmes, céltudatos programmal kezelhető, de az új állam politikai légkörében rövid időn belül nyilvánvalóvá vált, hogy a szlovén és horvát föderatív elképzelések, a belgrádi akarattal szemben – amely Nagy-Szerbiában gondolkodott – alulmaradt. Ezt a konfliktussal terhelt légkört tovább bonyolította az alkotmány, amely túlzóan centralista volt és a királynak a kelletnél nagyobb hatalmat biztosított, va-

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2015. VIII. évfolyam 1. szám

lamint az, hogy az állami és a politikai vezetésben, de a hadseregben is a szerb befolyás aránytalanul magas volt. A politikai ellentétek miatt az 1921-29-es időszakot a gyakori választások és kormányváltások jellemezték. A politikai pártokon belül a Horvát Parasztpárt és a Szerb Radikális Párt között különösen kiéleződött az ellentét. A gyűlölködés legdrasztikusabb megnyilvánulásaként, 1928. június 20-án a belgrádi parlamentben egy szerb kormánypárti képviselő legyilkolta a Horvát Parasztpárt vezetőit. Az események a polgárháború szélére sodorták az országot. Első Sándor királyi diktatúrát vezetett be, az ország nevét Jugoszláv Királyságra változtatta, ezzel is érzékeltetve a nemzetek közötti különbségek eltörlését. A király az alkotmány felfüggesztésével egyidejűleg a pártokat és a nemzetgyűlést is feloszlatta. Új törvény született, amelynek értelmében az uralkodó lett minden hatalom letéteményese, véget vetettek a parlamentáris pártpolitizálásnak, feloszlatták a tartománygyűléseket, felfüggesztették az egyesülési jogot. A bevezetett szigorú intézkedések hozzájárultak a horvát emigránsokból szerveződő *usztasa* mozgalom aktivizálódásához, akik a macedón VMRO-val⁶ együttműködve 1934. október 9-én Marseille-ben meggyilkolták Sándor királyt. A királyi diktatúrát továbbra is fenntartották, a belgrádi vezetés csak a második világháború előtt egyezett ki a horvátokkal. A Stojadinovic kormány idején (1935-39) a francia irányultságú külkapcsolatokat a német orientáció váltotta fel. A háromhatalmi egyezményhez⁷ csatlakozás után két nappal (1941. március 27-én) Dusan Simovic tábornok vértelen puccsal megbuktatta a kormányt. Az ország háborúba sodródása elkerülhetetlen volt. Április 6-án német, olasz és bolgár csapatok megtámadták Jugoszláviát. A külső támadás nyomán a belső ellentétekkel is terhelt Jugoszlávia szétesett. Április 10-én megalakult a Boszniát és Hercegovinát is magába foglaló Horvát Állam.

A németek a megszállást követően Szerbiában és Montenegróban bábkormányt alakítottak. A jugoszláv emigráns kormány Londonban alakult meg, amelyet odahaza a Draza Mihajlovic vezette csetnikek képviseltek.

A TITÓI KORSZAK ÉS JELLEMZŐI

A második világháborúban szétesett Jugoszlávia területének felszabadításában – a szovjet csapatok által is támogatott – kommunista partizán mozgalom kerül ki győztesen, a német megszállók és csatlósai ellen 1941-től harcoló Joszíp Broz Tito vezetésével.

A Jugoszláv Kommunista Párt egy új Jugoszlávia létrehozását határozta el és ez konkrét programot öltött a Jugoszláv Népfelszabadító Antifasiszta Tanács kongresszusán, 1943. november 29-én. Az itt elfogadott határozat alapján az újonnan szerveződő jugoszláv államot nem a centralista, hanem a föderalista alapokon kell újjá szervezni. Ennek

⁶ A VMRO a Belső Macedón Forradalmi Szervezet macedón nyelvű rövidítése. Eredetileg török ellenes nemzeti mozgalom, az első Jugoszlávia idején szerbellenes nacionalista, terrorista szervezet. 1990-től egyike a vezető demokratikus pártoknak Macedóniában.

⁷ A háromhatalmi egyezményt 1940. szeptember 27-én kötötte Berlinben 10 évre a három tengelyhatalom Japán, Németország és Olaszország, egymás kölcsönös politikai, gazdasági, katonai támogatását garantálva.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2015. VIII. évfolyam 1. szám

szellemében az újjászerveződő Jugoszlávia olyan szövetségi állam lesz, amely a hat köztársaságból tevődik össze: Szlovénia, Horvátország, Szerbia, Bosznia-Hercegovina, Macedónia és Crna Gora. Az új szerveződésben a köztársaságok szabad társulási joggal rendelkeznek és élhetnek az elszakadási lehetőséggel is.

Mindezekon túlmenően döntöttek még autonóm tartományok létesítéséről, ennek alapján Szerbián belül létrehozzák a Vajdaságot és Koszovó-Metohiját.

A titói politikai rendszer jellegzetességeiben megegyezett a többi szocialista államban követett gyakorlattal. Megszervezték a Jugoszláv Kommunista Párt egyeduralmát és hozzáfogtak az ország szovjet mintára történő átalakításához, bár a mezőgazdaság kollektivizálását 1948-ban megszüntették. Az államszocializmus kiépítése, a nagyüzemek és a bankok államosítása, a sztálini diktatórikus viszonyok bevezetése 1950-ig tartott.

Tito önállóságát kimutatva, hatalmi ellentétbe került Sztálinnal, amely a két ország közötti szakításhoz vezetett. A Kominform (Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodája) 1948 júniusában hozott határozata alapján a Szovjetunió és a keleti blokk valamennyi országa megszakított minden politikai és gazdasági kapcsolatot Jugoszláviával. A kialakult helyzet a jugoszláv politikát az el nem kötelezett országok mozgalmának elindítására sarkallta, egyúttal igényelve az USA és a nyugati hatalmak gazdasági segítségét. Az 1950-ben bevezetett szocialista öngazgatás rendszere az államhatalom leépítését, a dolgozóknak a munkástanácsokba való bevonását tűzte ki célul, de mindezek csak alapelveként funkcionáltak, a valóságban a párt vezetőhatalma töretlen maradt. Az 1960-as évek második felében, piaci elemeket beépítve, reformokat vezetnek be a jugoszláv gazdaságba. A politikai életben ezzel párhuzamosan jelei mutatkoznak a köztársaságok erősödésének, a központi szövetségi szervek hatóköre gyengülésének.

A pozitív folyamatokkal párhuzamosan újjáéled a centralizmus-föderalizmus kérdése, amely az egész titói korszakon végig vonuló, egyik legégetőbb probléma. Tito kezdetben a föderalista reformereket támogatja, 1966-ban megbuktatva a centralista párti Alexandar Rankovicot. Mindezzel párhuzamosan, amennyiben a másik „szélsőség” is határozottabban lép fel, nem marad el a válasz. Tito leváltja a Horvát Kommunista Szövetsége Vezetőségét, mivel az túl messzire ment a reformok és a nemzeti jellegű követelések területén. Az 1974-ben elfogadott alkotmány az ország föderatív jellegét erősítette, amelynek értelmében a tagköztársaságokkal azonos jogot biztosított a már döntően albánok által lakott Koszovónak és a betelepítések következtében a szerb többségűvé vált Vajdaságnak. Az alkotmány nagyobb önállóságot adott a köztársaságoknak, de a központi szervek súlya még így is meghatározó marad. Az ezerkilencszázhetvenes évek végén a jelentősen megnőtt külföldi adósság és a rohamos pénzromlás miatt nehéz helyzetbe kerül a jugoszláv gazdaság. A gazdasági nehézségek a politikai élet új feszültségeit jelentették és kiütközésre ösztönözték a köztársaságok politikai vezetőit és mozgalmait.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2015. VIII. évfolyam 1. szám

A HÁBORÚHOZ VEZETŐ ÚTON (AZ 1980-AS ÉVEK)

A második Jugoszlávia szétesésében több tényező együttes hatása játszott szerepet, az országon belüli események és a nemzetközi folyamatok nem választhatók el egymástól. Tito halála (1980) után az állam irányítását nyolc tagból álló elnökség vette át. Az 1980-as években – az előző idők folytatásaként – komoly inflációval kísért gazdasági válsággal kellett szembenézni, amely a tagköztársaságokban a fokozódó elégedetlenséget, a politikai pártok és mozgalmak aktivitását eredményezték. A romló gazdasági viszonyok okozta politikai elégedetlenségre válaszul, a szerb vezetésben a centralista-nacionalista képviselőlet erősödött meg. Az etnikai feszültségek között a koszovói tartomány bizonyult a legkritikusabbnak. A térségben történt demográfiai robbanás – 1948 és 1991 között a népesség háromszorosára gyarapodása – politikai és szociális következményeit jól mutatja a mind nagyobb számú utcai tömegtüntetés. Már 1981-ben a koszovói albán többség nemzeti mozgalmat kezdeményez a tartomány köztársasági rangra emeléséért. A belgrádi szövetségi szervek a megmozdulásokra durva erőszakkal, letartóztatásokkal és bebörtönzésekkel válaszolnak, ezen túlmenően a szerb nacionalizmus táptalajt keres a történetekben. A Szerb Tudományos Akadémia 1986-os Memoranduma tovább fokozza a politikai légkör feszültségét egy megállapítással, amely célul tűzi ki: „A szerb nép teljes körű nemzeti és kulturális integrációjának megvalósítása függetlenül attól, hogy mely köztársaságban vagy mely tartományban él, a szerbek történelmi és demokratikus joga.”⁸ Ez a gondolatsor megismétli és összefoglalja azt a politikai álláspontot, amely Jugoszlávia lényegét, a szerbek egy államon belüli integrálásában látta. A szerb hegemoniáért vívott küzdelem legkiemelkedőbb szószólója Slobodan Milosevic, aki a szerb párton belül magához ragadva a hatalmat, a tagköztársaságokban nagygyűléseket szervezve propagálta nacionalista eszméit, saját embereit vezető beosztásokba ültetni. A szerb vezetés támadást indított az 1974-es alkotmány ellen, felszámolva Koszovó és a Vajdaság autonómiáját. A nagyfokú infláció és a munkanélküliség miatt 1988-ban mindjobban kiéleződött a helyzet és az év végén a kormány kénytelen lemondani. Mind több jel utalt arra, hogy Szlovénia a maga útját akarja járni, Koszovó tartományban pedig etnikai konfliktus robbant ki. A koszovói szerb kisebbség az albánoktól elszenvedett sérelmekre panaszkodott. Érdekeik képviselőjét 1988-ban Milosevic vállalta fel és a szerbek tömegei sorakoztak fel kampánya mellett. A vajdasági szerbek megdöntve a tartományi önkormányzatot, a közigazgatásba Milosevic embereit juttatták. Az 1989-es évben tovább súlyosbodott mind a gazdasági, mind a politikai helyzet. A betervezett gazdasági reformokat a belső ellentétek megghiúsították. A szerbek Koszovóban megváltoztatják az alkotmányt, ezzel véget vetve a terület autonómiájának, amely az albánok elkeseredett tiltakozását váltja ki. Az események a szerb törekvésektől való távol tartásra ösztönöz Szlovéniában és Horvátországban egyaránt. 1990-ben határozatot hoznak az egypártrendszer megszüntetéséről. Szerbia és Montenegró kivételével, az 1990-es választásokon a reform kommunisták sikeresen szerepelnek. A horvátországi szerb ki-

⁸ Idézi Sokcsevics D.: A délszláv háború (29. oldal)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2015. VIII. évfolyam 1. szám

sebbség a saját népszavazáson az autonómiára szavazott, konfliktusba kerülve a belügyi szervekkel. A jugoszláv állam stabilitását ingatta meg a szlovének 1990. decemberi népszavazásának eredménye, amely a függetlenség mellett állt ki.

A TÍZNAPOS HÁBORÚTÓL A DAYTONI SZERZŐDÉSIG

Az önállósodási törekvések konkrét gyakorlattá váltak, amikor 1991. június 25-én Szlovéniában és Horvátországban kikiáltották köztársaságaik függetlenségét. Ennek reflexeként a kommunista szerb köztársasági vezetés erőszakkal igyekezett megakadályozni, hogy a szerb népesség más területeken „idegen” fennhatóság alá kerüljön, bár Szlovéniában ennek jelentős helyi értéke nem volt, annál inkább Boszniában és Horvátországban.

Az önállóság kinyilvánításával Szlovénia konkrét lépéseket tett a határok ellenőrzésére és a szlovén-horvát határ megerősítésére. A határellenőrzés átvétele és az új határ viszonyok megszilárdítására tett lépések elfogadhatatlanok voltak a jugoszláv katonai vezetés (legfőképpen a tábournoki kar) részére, azt a szövetségi alkotmánnyal szemben állónak tekintették. Ennek okán a JNA⁹ katonai egységei megtámadták Szlovéniát, célul tűzve a határellenőrzés feletti jogosultság visszaszerzését. A harcok célja volt még, elérni a fontosabb objektumok (repülőtér, laktanyák, raktárak) feletti rendelkezést. A harcok felfüggesztésében az Európai Közösség közvetítői tevékenysége játszott jelentős szerepet. A július 7-8-i brioni konferencia érdeme és eredménye, hogy tárgyaló asztalhoz ültette a harcoló felek képviselőit, döntöttek a tűzszüneti megállapodásról, a Jugoszláv Hadsereg kivonásáról és egy moratórium elfogadásáról, amelynek értelmében a szlovének és a horvátok három hónapra felfüggesztik a függetlenségük életbe léptetését.

A háborús helyzet Horvátországban éleződött ki, ahol a szerbek fellázadva az anyaországukhoz akartak csatlakozni. 1991. augusztusában nyílt háború tört ki a szövetségi hadsereg és a Horvát Nemzeti Gárda között. A támadók rövid idő alatt megszállták Horvátország egyharmadát és 1991. december 19-én kikiáltották a Krainai Szerb Köztársaságot. A tűzszünetre kényszerítésben döntő tényezőt jelentett, hogy az Európai Közösségek tagállamai és más országok 1992. január 15-én elismerték Szlovénia és Horvátország függetlenségét. Mindennek folyományaként az ENSZ Biztonsági Tanácsa határozata alapján békefenntartó erőket küldtek a szerbek által ellenőrzött horvát területekre. A háború különös erővel folytatódik Boszniában. 1992 áprilisában a helyi szerbek nem fogadják el a köztársaság függetlenné válását és március 27-én kikiáltják a Boszniai Szerb Köztársaságot. A harcok eredményeként 1992 végére, a szövetségi hadsereg támogatásával Bosznia területének hetven százalékát ellenőrzésük alá vonták. Tovább nehezítette a helyzetet, hogy 1993-ban Közép-Boszniában és Mostárnál az egyébként szövetségben lévő horvátok és bosnyákok is egymás ellen harcoltak, a bosnyákok között pedig polgárháború dúlt a bihaci enklávéban. A háborús helyzetben az USA aktivitása eredménnyel járt. Az 1994. március 18-i washingtoni egyezmény kibékítette a horvátokat a bosnyákokkal. A háború

⁹ JNA, a Jugoszláv Néphadsereg rövidítése (Jugoszlovenszkaja Narodnaja Armija)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2015. VIII. évfolyam 1. szám

befejezéséhez hozzájárult a szerb fél katonai meggyengülése, tartalékainak kimerülése, a teljes nemzetközi elszigetelődés. A horvát csapatok 1995. augusztus 4-7. között elfoglalták Krainát, a bosnyákokkal együttműködésben felszabadították a bihaci enklávét, s visszaszerelték a megszállt területek húsz százalékát. A nagyhatalmak, nem engedve a további előrenyomulást, a Bosnyák-Horvát Föderáció és a Boszniai Szerb Köztársaság között így rögzítették a felosztási arányokat (51 és 49 százalék) az USA-beli Daytonban 1995. november 20-án. A daytoni egyezményt Alija Izetbegovic bosnyák, Franjo Tudjman horvát és Slobodan Milosevic szerb elnök írta alá, a megállapodás egyben a háború befejezését is jelentette. A háborút lezáró békét a daytoni egyezményben megállapított feltételekkel 1995. december 14-én írták alá Párizsban.

A KOSZOVÓI HÁBORÚ

A koszovói háború a több évtizedes szerb-albán etnikai konfliktus végkifejletét jelenti. A szerb politikai nyomás eredményeként 1989-1992 között Belgrádba központosit minden jelentősebb jogkört, tömegesen bocsátottak el albán közalkalmazottakat, a tanterveket az egész országban a Szerbiában elfogadott elvek alapján egységesítették. Válasz lépésként az albánok kiépítették a saját intézményes hálózatukat és a politikai-társadalmi kettéhasadással párhuzamosan a gazdasági téren is létrejön az elkülönülés. A daytoni szerződés nem foglalkozott érdemben Koszovóval, az albán kérdéssel, amely az albánok körében csalódottságot okozott. Ez hozzájárulva a Koszovói Felszabadítási Szervezet (UCK) befolyásának növekedéséhez és megerősödéséhez, 1996 végétől aktívabban lépnek fel a szerb hatóságok és rendőrök ellen. Az UCK még határozottabban lép a helyi történelem színpadára két eseményt követően, az egyik a szerb-montenegrói ellentétek kiéleződése, a másik az albán államigazgatás összeomlása 1997-ben egy piramisjáték csődje miatt. A polgárháborús állapotokban hatalmas mennyiségű fegyvert raboltak el a laktanyákból és a fegyverraktárakból, melyek jelentős része (főként könnyű fegyverek) Koszovóba került az UCK több tízezres állományának felszerelésére. Az UCK fellépett Koszovó szabadságáért, az albán lakta területek egyesítéséért, de mindezen túl ellenfelet jelentett a jugoszláv katonai és rendőri egységeknek. A belgrádi politika a koszovói civil lakosságot továbbra is megfélemlítette és az etnikai tisztogatás réme, a NATO légitámadásokkal való fenyegetését eredményezte.

A feszült helyzetnek 1998. október 12-én a Holbrooke-Milosevic egyezmény vetett véget. Az egyezmény tűzszüneti megállapodást írt elő, lehetővé tette a menekültek hazatérését, tárgyalásos megoldást ígért Koszovó autonóm helyzetéről, az EBESZ megfigyelő misszió jelenlétéről és a koszovói légtér NATO ellenőrzéséről. A tűzszünet nem váltotta be a hozzáfűzött reményeket, a szerb-albán egyetértés hiánya és a nemzetközi nyomás egyoldalúsága miatt. A nemzetközi fellépés következő állomásaként tanácskozott a koszovói békekonferencia 1996. február 6-án. A javaslat szerint Koszovó Jugoszlávia része maradna, Koszovónak saját törvényhozása, kormánya, elnöke, rendőrsége és igazságszolgáltatása lenne. Az UCK beszolgáltatná fegyvereit, kizárólag a határőrség maradhatna a tarto-

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2015. VIII. évfolyam 1. szám

mányban. Az egyezményben foglaltakat a KFOR (Kosovo Force) és a NATO egységei garantálnák. Az előterjesztett javaslatokat nem támogatták maradéktalanul sem a szerbek sem az albánok.

A kialakult helyzetet időközben feszültté tette, hogy Belgrád mintegy negyvenezer fegyverest vont össze Koszovóban és Koszovó körül. A koszovói háborús helyzet eszkalálódását megelőzendő 1994. március 24-én a NATO légitámadásokat kezdett egy humanitárius katasztrófa elkerülésére, valamint a szerb hadsereg hadviselő képességének meggyengítése céljából.

A június 9-ig tartó bombázások során a NATO katonai célpontokat, hidakat, repülőtereket, ipari létesítményeket és kommunikációs központokat támadott. A belgrádi politika a háborús erőfeszítését Koszovóra koncentrált, amelynek következtében több százezer albánt kényszerítettek ki a koszovói tartományból Albániába, Macedóniába és Montenegróba.

Belgrád a több oldalról érkező nyomás hatására meghátrál, és június 9-én elfogadja a hét legfejlettebb nyugati állam és Oroszország valamint az ENSZ Biztonsági Tanácsa jóváhagyott feltételeket. Az új feltételek szerint Belgrádnak át kell adnia Koszovót a KFOR-nak, a szerb erőknél ki kell vonulnia a tartományból és fontos feladatot jelent az albánok visszatelepítése.

Ezzel Belgrád elvesztette Koszovót és nemzetközi elszigeteltség lett osztályrésze.

BEFEJEZŐ ÉS ÖSSZEFOGLALÓ GONDOLATOK

A délszláv népek története a kezdetektől – a huszadik századvégi háborún át – napjainkig tanulmányozásra érdemes. A délszláv népek által lakott balkáni terület nem jelent nagy földrajzi térséget, annál inkább figyelemre méltóbb az a nyersanyag, amelyben a történelmi események gazdagsága és forgataga tárul elénk. Az itt élő emberi közösségek élettörténetében végig jelen van a harc, a küzdelem, de a legtragikusabban az a délszláv háború tragikus öröksége.

A délszláv népek történelmének sodorvonalába felismerést nyer az összetartozás tudata, amelynek pozitív kicsengésében az összefogásra sarkall. Egy olyan társadalom megte-remtésére, ahol az összefogott népek világában érvényesülnek az emberi jogok, a politikai, a gazdasági és a kulturális viszonyok rendszere a megélhetés biztos keretét adják, a fejlődés, és a haladás élményét sugallják. Az események tanulsága szerint a rossznak, a zsarnokságnak nagyobb esélye volt az itteni történelem formálásában.

A délszláv háború előzményei és eseményei különös erővel irányították rá a figyelmet arra a már jól ismert összefüggésre, hogy a történelmi mozgásokat – a helyi, a regionális, a globális szinteken – a politikai gondolkodás céljai, irányelvei döntően meghatározzák.

A balkáni térségben élő népcsoportoknak a letelepedésüket követő évszázadokban (kb. fél évezreden át) a társadalmi, gazdasági fejletlensége nem teszi lehetővé az összefogást, majd a hódoltság és az ezzel járó háborúk jelentenek „intézményes” akadályt az együttműködésre. Azután eljön az alkalom, úgy lehet mondani „ölükbe hull” a történelmi lehetőség.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2015. VIII. évfolyam 1. szám

Az első világháború kimenetele, az antant győzelme, a nemzetközi támogatás kedvez az egységes államba tömörülés programjának. De a politikai akaratok különbsége először rejtetten majd egyre nyíltabban ellentéteket indukál. A föderalizmus szimpatikusabb megoldás, a centralizmus már előfeltételeket diktál. A létrejött állami konglomerátum a kezdetektől politikai, gazdasági ellentmondásoktól terhelt. A politikai pártok közötti feszültséget jól érzékelteti a belgrádi parlamentben elkövetett gyilkosság. A királyi diktatúra bevezetése újabb megpróbáltatást jelent. Az erőszak erőszakot szül, a királyt is meggyilkolják. A második világháborúban olyan erő kerekedik felül, amely a térségben egy újszülött diktatórikus uralommal – bár a válságos helyzetekben mindig keresve a legjobb megoldást – végső soron hozzájárul az ország háborúba sodródásához.

Milyen döntő tényező adott lehetőséget és esélyt egy nagymérvű fegyveres konfliktusra?

A balkáni térségben a korai birodalmi terjeszkedések, a háborúk, az etnikai atrocitások eredményeként a szerb népességmozgások a legjelentősebbek, más etnikai térségekben szóródnak szét és telepednek le. Ez még önmagában ártatlan létrejövés. A helyzet komolyra fordulását az jelenti, amikor a délszláv népek által lakott térségben, a korabeli jugoszláv állam területén, a szerb hatalmi dominancia által szított nacionalizmus egy olyan államegység létrehozását tűzi ki célul, amelyben a köztársaságok népeivel keverten élő szerbeket egyesíteni törekszik és az összes területek feletti uralom igényével lép fel. A politikai törekvés szolgálatába állított, döntően szerb irányítású hadsereg hadműveleteiben azon térségekben talál egyértelmű támogatásra, ahol szerb közösségek élnek, akikre időközben a szerb hatalmi politika jelentős befolyást gyakorolt.

Kulcsszavak: háború és posztmodern, polgárháború, etnikai konfliktusok, történelmi előzmények.

Keywords: war and postmodern, civil war, ethnic conflicts, historical background.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2015. VIII. évfolyam 1. szám

(Az ábra az 1992-s viszonyokat tükrözi)

A képanyag és a fordítás forrásirodalmja: Erich Ratfelder: Krieg auf dem Balkan, Taschenbuch Verlag, 1992. (6. oldal)

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Európa története. Csonkai Kiadó, Debrecen, Szerk.: Gunszt Péter 1996.
2. Juhász József: Volt egyszer egy Jugoszlávia. Aula Kiadó, Budapest, 1999.
3. Sokcevic Dénés: A délszláv háború, Calibra Kiadó, Budapest, 1991.
4. Niederhauser Emil: Felekezetek és nemzetiség a Balkánon, Magyar Tudomány 2001/1. /folyóirat/
5. Erich Ratfelder: Krieg auf dem Balkan, Hamburg, Veröffentlicht im Rowolt Taschenbuch Verlag, 1992.
6. Magyar Nagylexikon.6.,8.,10.,18.k. MNL.Kiadó, Budapest, 2004.

Megjegyzés: Idézett irodalmak a lábjegyzetek adatai szerint.